

KRAŠKI ROB

GLASILO PREBIVALCEV KRAŠKEGA ROBA

ISSN 1581-8381

Letnik 2, 2004

Številka 1

Dragi bralci !

Prvega maja 2004 se je Slovenija pridružila evropski družini. Ena od posebnosti zakonodaje Evropske zveze je tudi v tem, da je varovanje naravnih vrednot povsem enakovredno z drugimi področji. Evropa je določila zelo natančna merila za območja, ki imajo poseben pomen za varovanje narave in krajine. Preprosto povedano: če je na nekem območju ugotovljena prisotnost določenih rastlinskih ali živalskih vrst ter njihovih prebivališč, je država dolžna takšno območje ohraniti v okviru omrežja Natura 2000. Kraški rob, z izjemnim rastlinskim in živalskim svetom, se je zlahka uvrstil v to izjemno omrežje naravnih območij. Kaj pa prinaša Natura 2000? Poleg ohranitve naravnih posebnosti, tudi možnosti pridobitve dodatnih finančnih in drugih vzpodbud. Ena od takšnih, so tudi projekti v okviru programa LIFE-Narava. S pomočjo projekta »Ohranitev ogroženih habitatov/vrst na Kraškem robu« obnavljamo kale, kosimo in krčimo zarasle travnike ter urejamo informacijski center v Rakitovcu. Na ta način upamo, da bo Kraški rob spoznal nove razvojne možnosti za obstoj kraja in ljudi. Pridružite se nam pri naporih za ohranitev tega naravnega bisera!

Andrej SOVINČ

KARTIRANJE HABITATNIH TIPOV NA KRAŠKEM ROBU

V letu 2003 je skupina biologov pod mojim vodstvom in mentorstvom kartirala vzhodni del Kraškega roba. Prav v istem času pa je skupina biologov iz Centra za kartografijo flore in favne kartirala njegov zahodni del. Uporabljali smo isto metodologijo kartiranja habitatnih tipov, imeli smo isti cilj in podobno območje - veliko dela smo si preprosto razdelili med seboj. Kaj smo pravzaprav počeli in zakaj?

Habitat pomeni življenjsko okolje rastlin in živali, pravzaprav njihovo domovanje oziroma bivališče. Živa bitja so naselila vse koticke na Zemlji in niti dva habitata nista med seboj popolnoma enaka. Habitat ptice ujede je obsežno območje travnišč in gozdov, habitat bukve je listnati gozd, habitat pokončne stoklase je suh travnik, habitat drobnih živali pa je lahko drevesni štor ali pa le krpa mahu. Zaradi tako raznolikih in specifičnih habitatov jih zaradi lažjega pregleda klasificiramo, tipiziramo in tako govorimo o habitatnih tipih. Osnova za našo tipologijo je t. i. tipologija PHYSIS, ki ima za kriterij zunanjo morfološko obliko

habitata v kombinaciji z vegetacijo, ki je tam razvita. Habitatni tip je npr. Travnik - te pa delimo naprej na vlažne, suhe, bolj ali manj gnojene, glede na hranilno vrednost in kislost prsti, na kateri rastejo, glede na način gospodarjenja z njim. Opredeljevanje habitatnih tipov je torej hierarhično in pozna več nivojev. Tako poznamo na Krasu nekaj tipov travnikov. Habitatni tip predstavljajo tudi travniki v zaraščanju, njive, različni sadovnjaki, gozdni otoki, mejice, močvirja, itd. Svoj habitatni tip so tudi vas, kmetija, kolovoz, pokopališče in podobno.

Območje enega habitatnega tipa na terenu, ko si situacijo ogledamo in ocenimo njegovo pripadnost, vrišemo s kemičnim pisalom na karto (najpogosteje merilo 1:5000, aerofotoposnetek) kot en poligon. Na koncu je celotna karta razdeljena na poligone. Gozd je vselej označen kot enoten poligon, saj se z njim podrobneje ne ukvarjamo, ker je to v domeni gozdarjev.

Za pokrajino na Kraškem robu je značilna redka naseljenost, strnjene vasi, obdelane površine v okolici naselij in v dolinicah, kraških poljih ali pa na rodovitnejši flišni podlagi. Poseben pečat pokrajini dajejo zaraščajoče se oblike kraških travnikov in pašnikov. Glede na način zaraščanja (z brinom, borom, toploljubnimi grmi ipd.) imamo travišča v različnih kombinacijah. Tej kombinaciji se lahko pridruži še grmičasti gozd (zaraščanje!) ali pa »mejica«, če gre za morfološko vidne linijske oblike zaraščanja z lesnimi vrstami. Posebnost tega območja so tudi skale in melišča.

V Evropski uniji, kjer uporabljajo opisani sistem tipologije habitatnih tipov, so nekatere med njimi označili za »pomembnejše«, bodisi da so redki, v upadanju, ogroženi ali pa predstavljajo bivališče redkih in ogroženih živali in rastlin. To so t. i. »FFH habitati« ali habitati iz posebne direktive EU, ki jo na kratko imenujemo »Habitatna direktiva«. Ti habitati so kriterij za oblikovanje posebnih območij varovanja narave »Natura 2000«. To je omrežje območij, ki je pomembno za celotno Evropsko unijo.

Na Kraškem robu so habitati iz Habitatne direktive predvsem vsi suhi travniki in pašniki, ki jih tipologija označuje kot »vzhodna submediteranska suha travišča«. Na seznamu je tudi habitatni tip »sestoji navadnega brina na suhih traviščih na karbonatih«, kar pa pri nas pomeni le stopnjo zaraščanja travišča in vsaj nam ne pomeni posebno vredne oblike vegetacije, saj gre le za prehod iz travišča v pionirski gozd. Ponekod v Čičariji imamo tudi zaplate travnikov s prevladujočo stožko (*Molinia*

Slika 1: Samička velikega pupka (*Triturus carnifex*) v času spomladanskih selitev na mrestišča (foto: K. Pobjoljšaj)

arundinacea), ki je prav tako uvrščena na omenjeni seznam. Tam so tudi apnenčasta skalovja in melišča. Na spisku je tudi črničevje, zimzelena vegetacija s prevladujočim črnim hrastom (*Quercus ilex*), ki jo najdemo predvsem nad Ospom in v fragmentih tu pa tam po Kraškem robu.

Nadaljnji postopek je digitalizacija podatkov v računalnik v programu Arc-View. Na ta način je vsak habitatni tip in vsak poligon lociran v prostoru s koordinatami. Lahko ga prikazemo v različnih merilih, na različnih topografskih podlagah, izdelujemo tematsko obarvane zemljevide ipd. Vse to je del GIS-a (Geografskega informacijskega sistema), ki ga razvija Inštitut za biodiverzitetne študije na UP ZRS s pomočjo zunanjih sodelavcev.

Kakšen je namen kartiranja habitatov? Za načrtovanje gospodarjenja je potrebno imeti o določenem območju čimveč informacij. S kartiranjem habitatnih tipov dobimo zelo natančno sliko o območju, saj dobimo podatek o njegovi kmetijski rabi oziroma opuščanju, s tipom habitata pa tudi podatek o življenjski združbi rastlin in živali: nekateri habitatni tipi so bogatejši po vrstah, vsebujejo redke in ogrožene rastlinske vrste oziroma pomenijo bivališče redkih in ogroženih ptic, metuljev, kačjih pastirjev, dvoživk in drugih živali. Tako dobimo dober pregled nad biološko vrednostjo nekega območja.

Mitja KALIGARIČ, UP ZRS Koper

DVOŽIVKE NA KRAŠKEM ROBU

Na prepustnih tleh Kraškega roba kali že stoletja predstavljajo pomemben vir vode - tako za človeka kot tudi za rastlinstvo in živalstvo. Še posebej to velja za dvoživke. To je skupina vretenčarjev, ki je v svojem življenju vezana tako na vodne kot kopenske habitate. Za dvoživke je pomemben predvsem mozaik kopenskih habitatov, kjer najdejo še dovolj hrane in skrivališč, kot mrestišča pa so najbolj pomembni kali kot najznačilnejše stoječe vode na območju Kraškega roba. Naj vam na kratko predstavimo nekaj vrst, ki jih redno srečujemo v kalih.

Navadni pupek (*Triturus vulgaris*) in veliki pupek (*Triturus carnifex*, slika 1) sta predstavnika skupine repatih krkonov, za katere je značilna podolgovata oblika telesa in seveda rep. Zanimivo je spomladi opazovati njihovo svatovanje v vodi, ko samčki izvajajo prave »svatovske plese« za privabljanje samičk. Takrat se tudi intenzivneje obarvajo in na hrbtu se jim razvije kožni hrbtni greben, tako da so na pogled kot »zmajčki«. Vse samo za to, da bodo samičke bolj očarane.

Včasih se pupkom v kalih pridruži tudi navadni močerad (*Salamandra salamandra*), vendar le za to, da samičke v vodo odložijo ličinke, ki so se jim iz jajc razvile že v telesu. Odrasle živali se v vodi ne zadržujejo, ličinke pa v njej živijo do dokončne preobrazbe v odraslo žival.

Hribski urhi (*Bombina variegata*, slika 2) so zanimivi predvsem zaradi rumeno-črne obarvanosti trebuha. V nevarnosti se zvijejo v opozorilno držo in sovražniku pokažejo svoj pisani trebušček, ki pomeni: Pozor strup!

Kdo ne pozna majhne zelene žabice, ki se velikokrat glasno oglašča z bližnjega drevesa? To je zelena rega (*Hyla arborea*, slika 3). Samčki, predvsem maja, pojejo tako glasno, da se že manjši zborček sliši tudi kakšen kilometer daleč.

Čez dan pa so najbolj glasni predstavniki skupine zelenih žab. Ko se približamo bregu, nas glasni štrbunki opozorijo na te plašne živali. Ob kalu se zadržujejo preko celega leta in prezimujejo v blatnem dnu. Pri nas živijo tri vrste, ki pa jih nestrokovnjaki težko ločijo med seboj: zelena žaba (*Rana kl. esculenta*), pisana žaba (*Rana lessonae*) in debeloglavka (*Rana ridibunda*).

Zgodaj spomladi pa h kalu prilezeta iz bližnjega gozda in travnikov še navadna krastača (*Bufo bufo*) in rosnica (*Rana dalmatina*), ki pa se ob vodi zadržujeta samo v kratkem obdobju razmnoževanja. Ko živali odložijo mreste, se vrnejo v gozd. Kasneje pa lahko v vodi opazujemo prave trume paglavcev, ki plavajo sem ter tja - vedno v iskanju čimveč in čimboljše hrane.

Za dvoživke je voda življenjskega pomena. V njej se razmnožujejo, vanjo odlagajo jajca, iz katerih se preko stadija ličinke razvijajo v odrasle živali.

Slika 2: Hribski urh (*Bombina variegata*) je pogost prebivalec kalov (foto: K. Pobiljšaj)

Zato je velikega pomena ohranjati predvsem čimvečje število kalov s čisto vodo, ki tako tvorijo funkcionalno mrežo bivališč za vse vodoljubne živali in rastline. Pomemben del mreže tvorijo tudi primerni kopenski habitati ter ohranjene takšne razdalje med kali, da jih živali zmorejo prepotovati med selitvami.

Zaradi izgube in uničenja primernih mrestišč, nenadzorovane urbanizacije, intenzifikacije kmetijstva in podobno, so dvoživke ena izmed najbolj ogroženih živalskih skupin ne samo v Evropi, ampak tudi v svetu.

Poleg slovenske za-konodaje (Uredba o ogroženih živalskih vrstah, Ur.l. 57/93) jih varujejo tudi mnogi mednarodni sporazumi.

Slovenija je ratificirala Bernsko konvencijo z Zakonom o ratifikaciji Konvencije o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njenih naravnih življenjskih prostorov (Ur.l. RS MP 17/99), kjer so na seznamu strogo varovanih vrst skoraj vse dvoživke

Kraškega roba. Z vstopom v Evropsko unijo pa bo tudi v Sloveniji postala veljavna Direktiva o habitatih 92/43/EEC, ki kot živalske in rastlinske vrste, pomembne za EU, katerih varstvo zahteva določitev posebnih varovalnih območij Natura 2000 (Dodatek II), varujeta velikega pupka in hribskega urha.

Slika 3. Zelena rega (*Hyla arborea*) se čez dan pogosto zadržuje visoko na grmovju, od koder se njeno glasno regljanje sliši daleč naokrog (foto: K. Pobiljšaj)

Ukrepi varstva dvoživk in njihovih habitatov so tudi pomemben del projekta LIFE-Narava "Ohranitev ogroženih habitatov in vrst na območju Kraškega roba", v okviru katerega se bodo obnavljali tudi kali. Celotno projektno območje bo namreč vključeno v evropsko mrežo območij Nature 2000, saj je to območje kulturne krajine z visoko ohranjeno biotsko pestrostjo, ki pa se že stoletja ohranja ravno s pomočjo človeka.

Katja Pobiljšaj, univ. dipl. Biol.
Center za kartografijo favne in flore
Katja.pobiljsaj@ckff.si

OSAPSKA STENA SKOZI FOTOGRAFSKI OBJEKTIV

V okviru predlanskega mednarodnega leta gora smo se dijaki Gimnazije Koper z mentorico Barbaro Dobrila odločili, da fotografiramo Osapsko steno. Čeprav to ni gora, kakršno si predstavljamo pod takim imenom, smo bili presenečeni nad številnimi pravimi »gorskimi pogledi«. Na tem mestu si veliko plezalcev nabira svoje prve izkušnje, ki jim nato koristijo tudi pri vzponih na vrhove po vsem svetu. Nekaj smo jih ujeli tudi v fotografski objektiv.

Za Osp smo se odločili predvsem zato, ker s svojimi strmimi stenami predstavlja mejo med kraško in flišno Istro, hkrati pa tu zaradi blage klime uspevajo tudi nekatere mediteranske rastline.

V tej številki in morda še v kateri od prihodnjih si boste lahko ogledali naše izdelke, v katerih se zrcali povezanost med človekom in steno, ki ima svojo posebno moč prav na tem področju.

Marijana MILKOVIČ, Gimnazija Koper

Foto: Marijana Milkovič

Foto: Marijana Milkovič

NOVA MRLIŠKA VEŽICA NA POKOPALIŠČU KASTELEC/SOCERB

Prebivalci Kastelca in Socerba imamo skupno pokopališče, ki leži med obema vasema. To pokopališče, staro 100 let, ni bilo nikoli deležno kakršnegakoli popravila ali obnove, čeprav je bila kapelica že v propadajočem stanju oz. napol porušena.

Fotografija: Klara Mihalič, Kastelec

Proti koncu leta 2000 smo se krajanji obeh vasi dogovorili, da bomo pristopili k popravilu pokopališča (kapelice, glavnega vhoda in zidu okoli pokopališča, dostopne poti kot tudi njegove okolice). S tem namenom smo med vaščani organizirali »nabiralno« akcijo in jo tudi uspešno izpeljali.

S pridobljenimi finančnimi sredstvi smo pristopili k sanaciji zidu ter urejanju okolice. Nato so se zadeve začele odvijati drugače oziroma hitreje. Začetek gradnje avtoceste in izvajanje nekaterih del na račun odškodnine za deponije ter pristop Mestne občine Koper k adaptaciji kapelice je precej pospešil dela, saj so nam omenjeni pomagali predvsem s finančnimi sredstvi in je bilo popravilo opravljeno in zaključeno hitreje, kot bi bilo samo z lastnimi sredstvi krajanov.

9. novembra 2003 smo kapelico obnovili in sklenili, da jo bomo uporabljali kot mrliško vežico, kjer bodo pred pogrebom ležali naši pokojni. Pogrebne slovesnosti bodo lahko od sedaj naprej potekale kar na pokopališču; prej so pogrebni sprevodi potekali iz vaške cerkve po glavni cesti na pokopališče (pribl. kilometer), kar je bilo večkrat tudi nevarno. V kratkem bomo uredili še parkirišče ter primeren dostop do pokopališča.

Pokopališče je po vračanju premoženja Agrarnim skupnostim ostalo v lasti Mestne občine Koper, ki pa ga je predala v upravljanje KS Črni kal. Prebivalci Kastelca in Socerba smo se odločili, da bomo skrbništvo oz. vodenje pokopališkega reda nad tem pokopališčem prevzeli oz. vodili sami.

V ta namen smo izvolili dva skrbnika (iz vsake vasi po enega), ki bosta opravljala dela in naloge, tako da bo naš »zadnji dom« lep in urejen ter da bomo mi in naši svojci prihajali na, sicer tako žalosten kraj, z občutkom, da naši najdražji počivajo v miru na lepem in urejenem pokopališču.

Klara Mihalič, Kastelec

»SEJENIŠČE«?

Človek redko sreča neznanko, ki mu pozneje ne da in ne da miru. To se mi je zgodilo, ko sem na koprskem sodišču prelistaval rpiše v staro zemljiško knjigo za vas Črnotiče na Kraškem robu v Slovenski Istri. Neznanka je bila beseda »sejenisce«, ki bi jo danes zapisali kot »sejenišče«; zemljiška knjiga je pač nastajala v začetku 19. stoletja, ko š in č pri nas še nista bila uveljavljena, predvsem pa ne v uradnih dokumentih.

Sejena travoliva N 28	
16741/2	orto
16741/3	orto
16741/4	orto
16741/5	orto
Sejena travoliva N 29	
16751/1	vigna
16751/2	orto
16751/3	vigna
16752	vigna

Sl. 2: Sejenisce: zapisi iz zemljiške knjige

Izraz je označeval ime vpisane parcele, torej ledinsko ime ali toponim. Glede na končnico sem domneval, da pač označuje nekaj točno določenega, kar se je dogajalo na izbrani parceli. Nekaj v zvezi s sejanjem? Skoraj vedno je bila zraven oznaka »orto«, torej vrt! Le enkrat »orto d'erbaggi«, kar je skoraj isto, dvakrat orto/travnik, petkrat »vigna«, dvakrat »pascolo«, enkrat »arativo«, enkrat »incolto«. Vsega skupaj v katastrski občini Črnotiče kar 73-krat!

Slovar slovenskega knjižnega jezika ni dal odgovora, prav tako ne Besedišče slovenskega jezika, pa tudi povpraševanja pri strokovnjakih za jezik so bila skorajda neuspešna. Beseda, kot da ni bila zapisana. Tudi ne v bližnji Hrvaški Istri: domneval sem, da v 19. stoletju še nismo toliko napredovali, da bi na tem prostoru uveljavili schengensko ločnico in da bi torej lahko njihovi slovarji zabeležili našo besedo. Pa tudi nič.

Treba bi bilo iti na kraški rob in povpraševati od hiše do hiše, ali bi kdo še vedel za to besedo, vsaj kakšen od lastnikov parcel. A poleti 2003 sem na besedo neznanko naletel ob pripravljanju gradiva za nek čisto drugačen članek, ki bo medtem izšel v znanstveni reviji Annales, Series historia et Sociologia, 14, 2004, 1, ki ga izdajata UP ZRS in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper. Tod sem problem le bežno omenil in nakazal, nikakor pa nisem neznanke do kraja rešil.

Danes izkoriščam priložnost, da se v okviru glasila KRAŠKI ROB obrnem na kar največ bralcev in jih poprosim za pojasnila.

Koliko pravzaprav vem in kaj bi rad še zvedel? Za k.o. Črnotiče velja, da so vsa »sejenišča« izredno majhne parcele, da so to torej bili nekakšni vrtički.

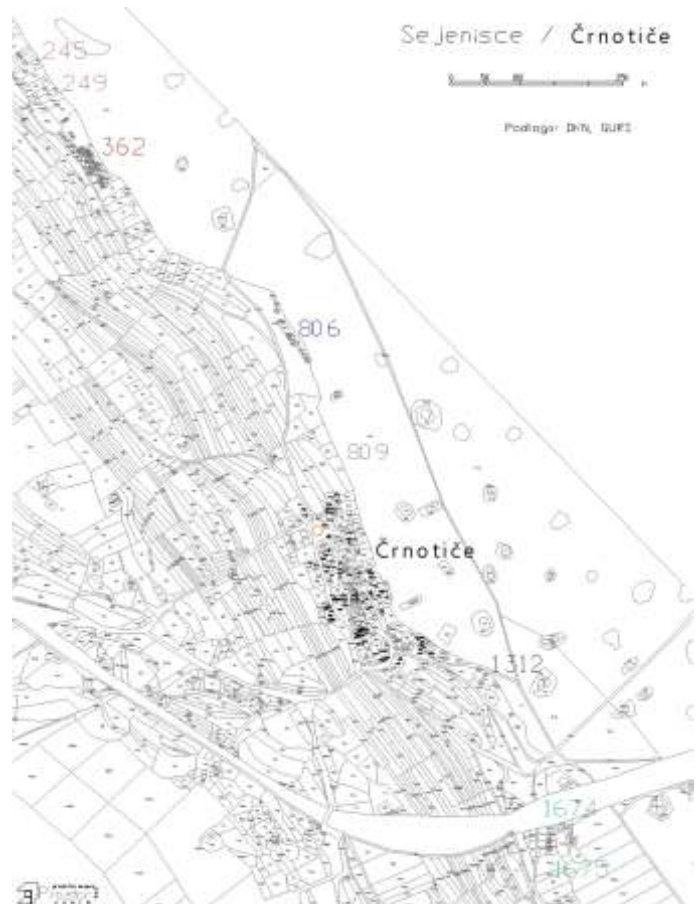
V grobem prepoznamo 4 gručice (parcele, ki vsebujejo številke 362, 806, 1312 ter 16741675).

Legi sejenišč je v črnotiški vali nadvse ugodna za zgodnje sejanje, zemlja je rahlejša kot nižje v dolini, ogrevana od skalnate stene in sonca in nad toplotnim obratom. Tudi sama vas je z obema kaloma prislonjena pod omenjeno skalno stopnjo. Zdi se, da je na nek način logika »Sejenišč« povezana z logiko nastanka in življenja vasi same.

S pomočjo znanca J. Žumra sem uspel zvedeti, da podobne parcele poznajo nad vasjo Osp tik pod tamkajšnjo steno kraškega roba. Domnevam, da lahko iskanje sejenišč raztegnemo na vse parcele pod kraškimi skalnatimi stopnjami, morda tudi v Breg v Italiji in ob Kraškem robu daleč v Hrvaško Istro.

Ali lahko kdo, ki še pozna izraz in tudi način izrabe in uporabe take parcele, pove kaj več? Morda se le spominja izraza po pripovedi staršev ali pa »sejenišče« še danes skrbno obdeluje? Z veseljem ga obiščem, lahko pa tudi sporoči naslov uredništvu revije (ga. Bojana Lipej).

Matej Župančič, UP ZRS Koper / PM Koper

Sl. 1: gručice toponima »Sejenisce«: izsek iz katastrske mape Črnotiče.

VAŠKE »ŠTERNE« V KASTELCU

Kastelec, majhna vasica pod Kraškimi robom (na poti proti Socerbu), ima 48 prebivalcev v 17 hišah. Je ena redkih vasi koprskega podeželja, ki ni oskrbljena s pitno vodo in urejena s kanalizacijo. Kdaj bomo pričakali to pomembno pridobitev, še sami ne vemo.

Ne glede na to, pa nas je narava obdarila z močnimi in koristnimi vodnimi izviri. Kar trinajst vaških »štern« se nahaja pod našo vasjo, pet pa v sami vasi. Večina so izviri s stalno vodo, ostali pa v sušnem obdobju presahnejo. To vodo vaščani uporabljajo izključno za zalivanje vrtov in napajanje živine. Pet izvirov v vasi (eden na sredi vasi, eden v privatni hiši, ostali pa v bližini hiš) je bogastvo, ki ga ni mogoče prezreti, saj se s to vodo oskrbuje večina vaških gospodinjstev. Prebivalci se zavedamo te naravne dobrine in zato zanjo tudi ustrezno skrbimo.

Prav tako pa skrbimo tudi za dva vaška kala, ki sta se še ohranila in predstavljata spomin na čase, ko so naši predniki živeli zgolj od kmetijstva in živinoreje.

Klara Mihalič, Kastelec

Avtorica fotografije "šterne" (vodnjaka) v Kastelcu na desni strani: Klara Mihalič

POMEN VODNIH VIROV ZA ŽIVLJENJE V VASI HRASTOVLJE

Hrastovlje in vode

Hrastovlje so gručasta vas, ki leži na 164 metrih nadmorske višine, v podaljšku rižanske doline, obdana z visokim flišnim gričevjem. Nastale so na vzpetini, obdani s plodno zemljo, gozdovi in vodnimi izviri. Majhno naselje živinorejcev in poljedelcev je bilo zgrajeno svobodno, brez posebnega reda in v tesni povezavi z zemljo in pokrajino. Lega vasi se je skozi zgodovino spreminjala. O mnogih vaseh pripovedujejo, da so včasih stale na drugem kraju. Tudi Hrastovlje so nekoč stale nižje. Tam blizu je bil potok, ki ni nikoli presahnil. Domačini mu pravijo Bolaž, kar pomeni zajezitev vode. Tako pripoveduje osemdesetletni domačin: "Po moji presoji je bila vas bolj bliže vodi, potem pa so se preselili gor, kjer je vaška štirna, ki še zdaj stoji nad vasjo. Štirna je obzidana s kamnom. Moj oče mi je pravil o kmetih, ki so zapustili svoje hiše pokrite s slamo, ki so stale zraven potoka in se preselili višje. Okolica potoka ni bila urejena, tam so bili kali, v katerih se je napajala živina."

O sedANJI vasi Hrastovci pravijo, da je bila nekoč polna izvirov: »Pravijo, da ni blu vasi taku bogate z izviri kukr so ble Hrastovlje«. Spominjajo se, da je bilo v prejšnjem stoletju trideset kalov, po domače pučev. Nekaj kamnitih napajališč za živino je bilo narejenih iz rimskih žar. Ime tiste na Ščidenci izhaja iz besede studenec, tista na Štembergu pa je imenovana po kamnitem hribu. V Lokvicah, po domače Lokuce, ki imajo staro slovansko ime, ki izhaja iz lokati in pomeni piti, je voda izvirala iz laporja in polnila kar sedem kalov, iz katerih se je voda pretakala in se tako

prečiščevala. Kali so bili izredno veliki: »Iz tistih pučev je naenkrat lahko pila cela čreda«.

Imena krajev se ohranjajo iz roda v rod in pričajo tudi o vodah. Pomena nekaterih imen ne poznamo več, saj je njihov izvor predaleč v preteklosti. To so predvsem stara predrimska ilirska in keltska zemljepisna imena. Totalitarni režimi jih niso spremenili, novo priseljena ljudstva so privzemala stara imena, ki so se sčasoma popačila in spremenila, njihovi prvotni pomeni so se izgubili. Nekaj imen povezanih z vodami iz okolice Hrastovelj: Bolaž, Potok, Lokva, Ščidenc, Štirna, Močilna, Na kalu, Pod šterno, Kouk. Hrastovci se spominjajo: »Je bila ena družina, ki so ji pravili Pr kavca. Mi mislimo da je to imelo en pomen, da je tam bila kalnica. Hrastovci pravimo, da mora bit njihova hiša in še ena druga več kot sedemsto let stara.«

Hrastovci so se preživljali izključno s kmetijstvom. Vode so si zagotovili v kalih ali pučih, kotanjah s stoječo vodo za napajanje živine, ki so bili štanje, neprepustne. Kale so vsako leto čistili, da so ohranjali svojo globino in da so bili polni tudi v sušnih obdobjih. Voda je bila najpomembnejša; pomanjkanje vode je pomenilo propad, nevarnost, da bo šlo vse v ramengo, da bo potrebno prodati kmetijo in iti beračit v svet. Če je bila v pučih čista voda, je bila živina napojena in pripravljena za delo na njivi. »Puče smo čistili vsi skup, smo zavihali hlače taku gor visoko in smo očistili do dna, smo dali tisto blato vse ven in taku so kali štanjali ku vinski sod.

Ženske so imele kiklo in ni blu treba nič vihat. Ko je pršlo še govedo in s kopiti pomečkalo, je štanjalo še bolj, kukr da je cement. Kukr da je vse ena velikanska skleda.»

Za kale je skrbel komun

Najpomembnejši vaški hiši se je reklo komun. Stala je na sredi vasi, v njenem zgornjem nadstropju pa je bila šola, ena sama učilnica. V spodnjem nadstropju je bil prostor, ki so ga uporabljali za različne namene.

V komunu so se ob različnih priložnostih zbirali vaščani in skupaj z županom obravnavali razne vaške težave in predlagali izboljšave. To so bili predvsem odvodnjavanje, izdelovanje pučev, čiščenje jarkov in kanalov, odstranjevanje blata, urejanje cest in pa nadzor nad skupnim vaškim zemljiščem, komunelo. Komun se je reklo tudi vaški skupnosti. Sestajala se je, ko ni bilo vremena za delo na polju: »ob prvem dnevu neurja, ko se ni smelo iti na njive, ker se ni smelo gaziti, ma za kakšne kali in ceste popravljati pa je bilo odlično, ker je bilo tudi bolj mehko. Je bilo vse lepu urejeno. So znali naši stari kot vaška skupnost vse popraviti. Puči so bili za tristo glav živine. Danes jih ne bi odžejali.«

V komunu so enkrat na leto izbrali »ta najbolj pametnega«. Volitve župana niso bile tajne, izbirali so ga z dvigom rok. Župan je užival veliko čast, po drugi strani pa je imel precej obveznosti, večkrat je moral v mesto na občinske sestanke. Bil je administrator, vodil je knjige, pisal osmrtnice. Na občini se je v imenu vaške skupnosti boril za finančno in materialno pomoč. »Je šel prositi tudi za cement, da smo naredili korita za vodo.«

Domačini pravijo, da sta komun in komunela že zelo stara, »verjetno sega ta praksa že dva tisoč let nazaj, ko so se ljudje začeli boriti povezani in soglasno. So rekli gremo v komun in so šli na delo za vaško korist. Lahko je bilo tako tudi pet tisoč let. So govorili, več ljudi je, bolj uspešno je delo. Tudi ženske so zmeraj pomagale.«

Na komunelo so bili vaščani zelo ponosni. Tudi na njej je slonela njihova večvrednost nasproti sosednji vasi: »V sosednji vasi so bli revčki, niti komunele niso imeli, pa so se preselili po svetu.«

V potoku Rakovcu je bila vedno čista voda in tam je bilo tudi veliko majhnih ribic in rakov. Približno do sredine 20. stoletja so bili raki pomembna hrana: lovili in nabadali so jih kar na kuhinjske vilice. Doma so jih omokali, ocvrli v olju in skupaj s skledo radiča je bila to čudovita večerja. Včasih so imeli rake še za naslednji dan: s polento so jih pojedli za kosilo.

Danes rakov ni več. Naselile in razmnožile so se divje svinje, in prišle vse do Rakovca, kjer prerijejo in pohrustajo vse, kar je užitno. Svoje so prispevali tudi ljudje, umazanija in avtomobili.

Voda vopere vse, samo sramote ne

Hrastovke so prale perilo v potoku Koštežu in Boljažu. Umazano robo so najprej namakale v pepelnici, lugu, potem so jo na glavi odnesle do potoka, kjer so po njem udarjale z leseno palico. Kleče in z golimi rokami so prale tudi pozimi v ledeni vodi. To so počele do pojave pralnih

strojev okoli 1965. leta. Vodnjak je imela skoraj vsaka družina. Sedaj kalajo vodo samo še za zalivanje vrtov.

Vodovod

Zgodovinske izkušnje Hrastovce učijo, da morajo imeti čisto vodo. V Istri sta namreč razsajali kuga in črne koze. Trupla so zakopavali na osamljenih krajih, pogrebniiki so se s kužnim telesom soočili pokriti z zastrašujočo masko v obliki kljuna, ki naj bi jih ščitila. Današnje pokopališče je daleč od vasi, morda na kraju, kjer so pokopavali prve žrtve epidemij.

V pradavnini so vodo okužili tudi takrat, ko so v svetišču na gričih klali žrtvene živali. Bakterije iz mrhovine so pronicale v vodo, ki so jo vaščani zbirali v vodnjakih. Okužena voda in podgane so hudo razredčile prebivalstvo.

Ob pomanjkanju vode so Hrastovci težko preživeli: »Ko je bla suša, nej blu vode in smo si jo prtli. Pri puči je bla vrsta in smo čakali in ko sem pršla na vrsto, sem sem jo nakalala, si jo dala na glavo in nesla damu. Ma je bila težka. Tudi otroci so nosili.«

V Hrastovljah so leta 1948 zgradili višinski vodovod. Mojster, ki je vodil delo, je bil iz Rakitovca, kasneje pa je postal župan. Delo je trajalo dve leti, vse skozi pa so mu pomagali vaščani. Delo je bilo težko, s krampi so kopali globoko v živi lapor. Spojili so tri izvirne vode, rezervar pa je zadoščal za vso vas. Ko je v družinske hiše pritekla tekoča voda, je bil velik praznik. Ob slovesnosti so priredili gledališko igro z vaškimi igralci.

Fotografija: S. I. - HisTer

Dušan mi je povedal o svojih spominih na delovodjo: »Je bil mojster in gamba, jma zdej 90 let. Je bil takrat zaljubljen v našo Marijo in ji je djal: Marija, poroči me, ne bo ti žal, pr mene boš gospa! Še lani kdr smo se vidli ta prvo delo je bla debata od Marije, grande amor! Je mojster še vedno dejal: Bi me žihr uzela, ji ne bi manjkalo denarja ne počitka. Je ne bi pustu, da bi šla k drugim delat. Marija pa ga ni tela.«

Ko je zmanjkalo vode, so gasilci pripeljali vodo v cisterni, kljub temu pa je te v vročih poletnih dneh hitro zmanjkalo. Dnevi brez tekoče vode niso bili prijetni: »Sem dala prat perilu v stroj pa je zmanjkala voda in sem mogla vse od praška potegniti ven in polni smo čakali...«

Sedaj oskrbuje vas Rižanski vodovod iz Kopra, ki pod Bezovico, kjer je izvir Rižane, Zvroček, črpa vodo.

Voda je povezana v sistemski rezervoar nad Bezovico. Pred desetimi leti so Rižansko dolino zakonsko zaščitili. Kmetom je priporočeno, da uporabljajo organska gnojila (hlevski gnoj in kompost), kemična gnojila in strupi so prepovedani.

Pri zasnovi kanalizacije so morali paziti na območje vodnih virov. Odpadne vode so vodene v lokalno čistilno napravo, ki je speljana nižje od izvira Rižane in je speljana v obmorske kolektorje.

Jasmina Kozina, Hrastovlje

Pripovedovalci:

Jože Pohlen Žustičev
Dušan Pohlen Žustičev
Justina Pohlen Žustičeva
Silvo Pohlen Žustičev
Vlasta Pohlen Žustičeva
Justina Pohlen Abranova
Marčelo Pohlen Abranov

Kraški rob nad Črnim kalom
Foto: S. I. -HisTer

3. marca 2004, je bilo v **Rižani** ustanovljeno Društvo za slovensko-hrvaško čezmejno sodelovanja in druženje na območju EKO parka Kras, s sedežem v Rakitovcu. Pobuda za ustanovitev je bila podana s strani g. Boža Dimnika, častnega konzula R Hrvaške v Sloveniji ter g. Petra Bekeša, slovenskega konzula na Hrvaškem.

Društvo je bilo ustanovljeno s podporo občine Lanišče, Buzet in Koper, turističnih društev Rakitovec in Buzet, Istrske turistične zveze, društva Boškarin in Istrske županije. Za predsednika društva je bil izvoljen g. Mitja Katavič, za podpredsednika pa g. Valter Miklavčič in g. Marjan Poropat.

Namen društva je tesnejše povezovanje ljudi, ki živijo, delajo ali pripadajo prostoru na območju Čičarije in Istre. Društvo bo v prihodnosti, poleg ostalega, organiziralo tudi prireditve in posvete o gospodarskih, turističnih in kulturnih temah.

* * *

29. Maja 2004 letos so vaščani **Gabrovice** priredili slovesnost ob 60. obletnici požiga vasi. Namreč pred 60. leti, na nedeljo 28. maja 1944, so že zgodaj zjutraj fašisti, nemška vojska in domobranci obkolili vas, ki je bila pomembno partizansko središče, med drugim je tam delovala tiskarna "Naš dom", kasneje "Snežnik". Vas so v celoti požgali in na zastrašujoč način ubili devet vaščanov, med njimi tudi otroka. Preživeli prebivalci, ki so bili vsi po vrsti internirani, se seveda nikoli niso mogli povsem otresti spomina na sovaščane, ki so jih okupatorji žive vrgli v goreče hiše. Po osvoboditvi je Nova Gabrovica zrasla v dolini pod staro Gabrovico, razvaline na prisojnem pobočju v zgornjem delu Osapske doline pa še vedno opozarjajo na grozljivi dogodek.

* * *

Opravičilo

Pri pripravi 2. številke glasila je prišlo do napake oziroma izpada podatka pri članku »KRAŠKI ROB, paradiz za metulje« in sicer: avtor je Franc REBEUŠEK, univ.dipl.biol., Center za kartografijo favne in flore.

Za neljubi pripetljaj se avtorju iskreno opravičujemo.

Izdajo glasila sofinancira Ministrstvo za okolje, prostor in energijo

Izdaja: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, v okviru projekta LIFE-Narava »Ohranitev ogroženih habitatov in vrst na Kraškem robu« (LIFE02NAT/SLO/008587) - finančni instrument Evropske skupnosti LIFE / **ISSN 1581-8381** / **Tisk:** Medit d.o.o., junij 2004 / **Naklada:** 2500 izvodov / **Uredniški odbor:** Bojana Lipej, UP ZRS, Matej Župančič, UP ZRS / PM Koper, mag. Nataša Režek Donev, UP ZRS, Barbara Vidmar, Zavod RS za varstvo narave OE Piran, Tihomir Makovec, Ornitološko društvo Ixobrychus, Jože Rojc, KS Podgorje / **Naslov uredništva:** Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska 18, 6000 Koper / **Urednica:** Bojana Lipej (e-mail: bojana.lipej@zrs-kp.si) / **Stavek:** S. I. - HisTer / **Telefon:** 05/66-37-700, **Fax:** 05/66-37-710

Glasilo Kraški rob je brezplačno ter ga lahko naročite na zgornjem naslovu.